

El guardià de l'ortodòxia

El guardián de la ortodoxia

La polèmica maimonidiana

Com a rabí de Barcelona, Salomó ben Adret va fer una defensa aferrissada de les posicions ortodoxes de la religió jueva i va rebutjar els excessos als quals van arribar els jueus racionalistes seguidors de les obres de Maimònides i dels estudis filosòfics que interpretaven al·legòricament molts passatges de les Escritures. Amb ben Adret, doncs, Barcelona es va convertir en un punt de referència per al judaisme ortodox.

En l'anomenada ***Polèmica maimonidiana*** entre racionalistes i tradicionalistes, ben Adret féu costat a aquests darrers, oposant-se amb fermesa al racionalisme d'arrel aristotèlica dels seguidors de Maimònides. Ben Adret va prendre partit per un judaisme basat exclusivament en els estudis tradicionals de Bíblia i Talmud, fins al punt de proclamar el 1305 un **anatema** contra els qui

gossessin estudiar «els llibres grecs» –és a dir, filosofia– abans dels vint-i-cinc anys.

La condemna va indignar els rabins racionalistes i de tarannà més progressista, com **Menahem ben Salomó ha-Meirí** de Perpinyà (1249-1316) i el poeta i rabí **Jedaia ha-Peniní** (ca. 1275-ca. 1340), els quals, malgrat el seu gran respecte per ben Adret, varen mostrar el seu disgust i es varen oposar decididament a la prohibició dictada des de Barcelona. Un factor extern va condicionar la polèmica en detriment dels renovadors, que tenien una notable implantació a Occitània: el 1306 es produïa el primer espoli i expulsió de jueus de les terres sota control de la monarquia francesa, que amb la venda dels seus béns esperava pali·lar els problemes de la tesoreria reial. La supervivència de la comunitat esdevingué, cada cop més, la qüestió fonamental.

La polèmica maimonidiana

Como rabino de Barcelona, Salomón ben Adret defendió a ultranza las posiciones ortodoxas de la religión judía y rechazó los excesos a los que llegaron los judíos racionalistas seguidores de las obras de Maimónides y de los estudios filosóficos que interpretaban alegóricamente muchos pasajes de las Escrituras. Con ben Adret, pues, Barcelona se convirtió en un punto de referencia para el judaísmo ortodoxo.

En la denominada ***Polémica maimonidiana*** entre racionalistas y tradicionalistas, ben Adret se puso de lado de estos últimos y se opuso con firmeza al racionalismo de raíz aristotélica de los seguidores de Maimónides. Ben Adret tomó partido por un judaísmo basado exclusivamente en los estudios tradicionales de la Biblia y el Talmud, hasta el punto de proclamar en 1305 un **anatema** contra quienes osaran

estudiar «los libros griegos» –es decir, filosofía– antes de los veinticinco años.

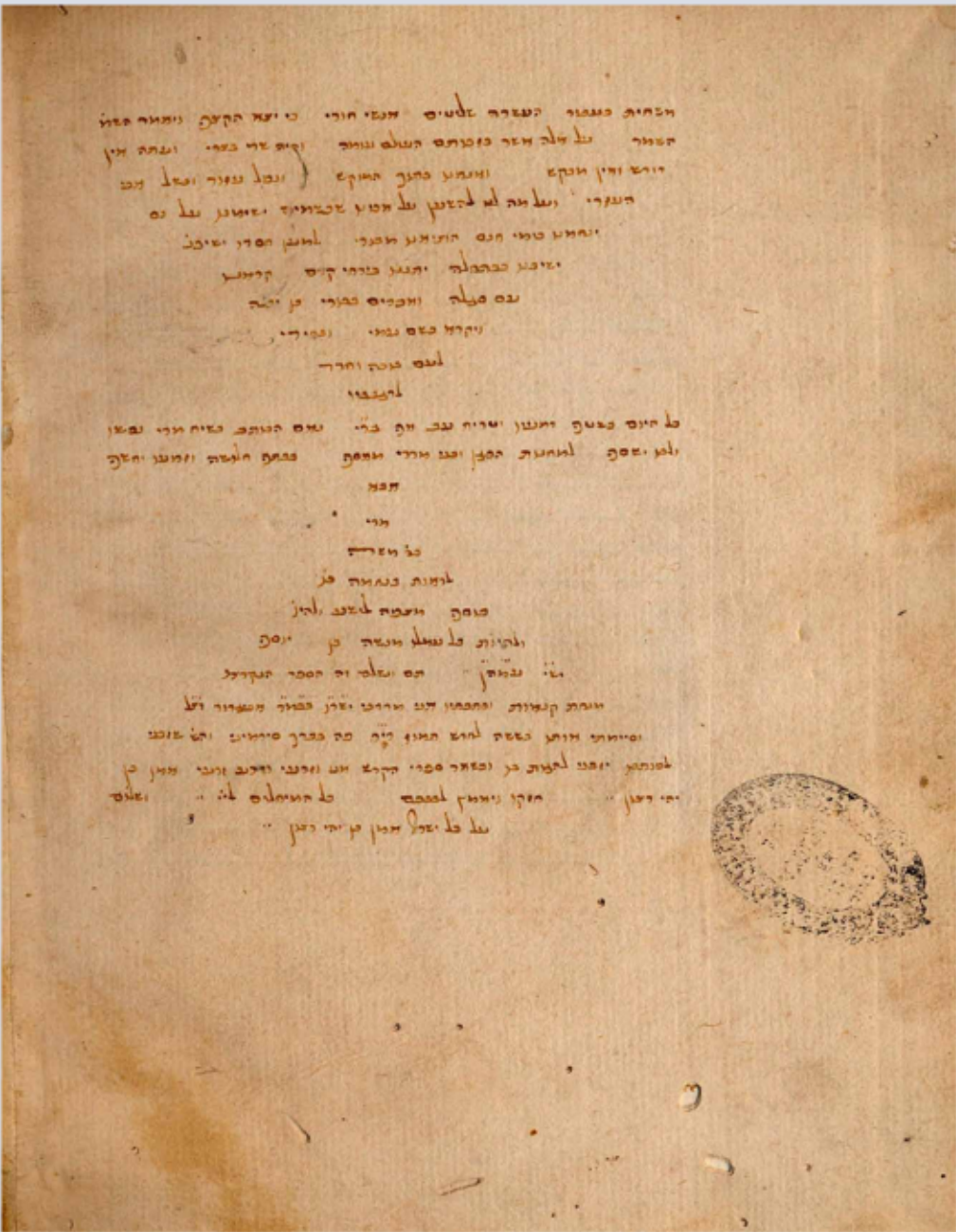
La condena indignó a los rabinos racionalistas y de talante más progresista, como **Menahem ben Salomón ha-Meirí** de Perpiñán (1249-1316) y el poeta y rabino **Yedaya ha-Peniní** (ca. 1275-ca. 1340), quienes pese a su gran respeto por ben Adret mostraron su disgusto y se opusieron firmemente a la prohibición dictada desde Barcelona. Un factor externo condicionó la polémica en detrimento de los renovadores, que tenían una notable implantación en Occitania: en el año 1306 se producía el primer expolio y expulsión de judíos de las tierras bajo control de la monarquía francesa, que con la venta de los bienes judíos esperaba paliar los problemas de la tesorería real. La supervivencia de la comunidad se convirtió, cada vez más, en la cuestión fundamental.

EN VEURE QUE EL FOC S'ABRANDAVA, HEM TEMUT QUE EL FOC NO S'ESCAMPÉS I TROBÉS ESPINES PER CREMAR: QUE L'HOME QUE TÉ L'ÀNIMA BUIDA DE LA TORÀ I NO SAP RES, FOS ESCOMÈS.

Anatema de Barcelona, doc. 2
Salomó Ben Adret

AL VER QUE EL FUEGO SE AVIVABA, HEMOS TEMIDO QUE SE EXTENDIERA Y ENCONTRARA ESPINAS POR QUEMAR: QUE EL HOMBRE QUE TIENE EL ALMA VACÍA DE LA TORÁ Y NO SABE NADA, FUERA ATACADO.

Anatema de Barcelona, doc. 2
Salomón ben Adret

 La polèmica maimonidiana va generar un abundant epistolari, com el recollit al *Minhat Qenaot* de rabí Abamari ben Mossé Astruc de Lunel. Capta del manuscrit, de 1485 Les Enluminures

 La polémica maimonidiana generó un abundante epistolario, como el recogido en el *Minhat Qenaot* de rabino Abamari ben Mosé Astruc de Lunel. Capta del manuscrito, de 1485 Les Enluminures

Orígens de la polèmica

El traductor Samuel ibn Tibbon (1150-1230) enllesteix el 1204 la traducció a l'hebreu de l'obra *La guia dels perplexos* de Maimònides a la vila de Lunel, veïna de Montpeller. La nova teologia que es despenia de l'obra de Maimònides –que intentava harmonitzar els postulats de la fe judaica amb la raó i les pautes de la filosofia aristotèlica– va provocar l'escalat d'una confrontació intel·lectual entre els seus entusiastes i els seus detractors: la **polèmica maimonidiana**.

Aquest debat teològic va assolir una gran virulència en terres catalanooccitanes i, dins de les comunitats, va prendre tons de confrontació social: les classes altes jueves, riques, cultes i lliurades així mateix a l'estudi de les ciències profanes i la filosofia, s'adheriren entusiàsticament a la teologia racionalista de Maimònides, mentre que les classes més populars defensaren un tradicionalisme aferrat als estudis clàssics del judaisme basats només en la Bíblia i el Talmud.

Orígenes de la polémica

El traductor Samuel ibn Tibbon (1150-1230) termina en 1204 la traducción al hebreo de la obra *La guía de los perplexos* de Maimónides en la villa de Lunel, vecina a Montpellier. La nueva teología que se despena de la obra de Maimónides –quien intentaba armonizar los postulados de la fe judía con la razón y las pautas de la filosofía aristotélica– provocó el estallido de una confrontación intelectual entre sus entusiastas y sus detractores: la **polémica maimonidiana**.

Este debate teológico alcanzó una gran virulencia en tierras catalano-occitanas y, dentro de las comunidades, adquirió tonos de confrontación social: las clases altas judías, ricas, cultas y entregadas asimismo al estudio de las ciencias profanas y la filosofía, se adherían con entusiasmo a la teología racionalista de Maimónides, mientras que las clases más populares defendieron un tradicionalismo anclado en los estudios clásicos del judaísmo, basados únicamente en la Biblia y el Talmud.

Anatema de Barcelona de 1305

[És injuriós de preferir l'estudi de les ciències a l'estudi de la Torà.]
Ai dels que fan ultratge a la Torà i se'n volen allunyar! es lleven la Corona, es treuen la tiara i a grecs i àrabs cremen encens adestera.

[S'han deixat seduir per la moral del plaer,]
Com Zimri davant la comunitat fan molt gran obscenitat, introduint la madianita enmig del poble israelita.

[La Torà és la filla gran, que, amb paraules al·lusives a la història del matrimoni de Jacob, cal prendre de preferència.]
Han jutgado a la filla mayor com vil sentència i a la petita han donat preferència.

[Han esdevingut estranys a la pròpia tradició religiosa,]
Impenitents, es comporten com estrangers i dansen com sàtirs pels carrers; del que han fet, n'estan tan contents que a toda prisa corren a sus hijos a cuita-corrents.

[Cal impedir que treguin la Torà del lloc que li correspon,]
En veure, doncs, el parany de l'ocellaire dreçat a terra, i que abans de gaire la coloma haurà de fer el niu vora el barranc, en lloc aspru.

[La cosa ha anat massa lluny i per això han decidit actuar,]
hem dit, tot tremolant: l'erupció ha anat massa endavant. I hem cles un pacte amb Deu i amb la Torà, el gran do Seu que els nostres pares reberen al Sinai, amb la intenció d'impedir que els qui han esdevingut estrangers participin en els nostres afers i creixim cardis i espines als nostres castells. Som servents del Señor, es Ell qui ens ha fet i no pas nosaltres.

Per tant, decretem, i acceptem per a nosaltres, per als nostres fills i per als que s'han unit amb nosaltres, que ningú de la nostra comunitat, a partir d'avui i durant cinquanta anys, no gosi estudiar, sota pena d'excomunió, els llibres que els grecs han escrit sobre física i metafísica, sia en llur llengua sia traduïts a d'altres llengües, abans de tenir vint-i-cinc anys; prohibim també que ningú de la nostra comunitat ensenyi aquestes ciències a d'altres membres abans que hagin fet vint-i-cinc anys, a fi que aquestes ciències no els arrosseguin darrere d'elles ni els decantin de la llei d'Israel, que les sobrepuja totes.

Com és que no els esferexeix i jutjar entre una ciència humana —que recolza sobre similituds, demostracions i conceptes— i la ciència de l'Altíssim, atès que entre Ell i nosaltres no hi ha proporció ni semblança? És que l'home, que habita cases d'argila, pot jutjar el Deu que el va crear, dient-se ell mateix, Déu nos en guard!, el que pot fer i el que no pot fer? Això duria, en realitat, a una tota descreença, contra la qual cal protegir amb fermesa els que estudien la Torà.

Tanmateix, exclouem del nostre decret la ciència de la medicina, tot i que pertany a la física, puix que la Torà permet al metge de guarir.

Hem acordat aquesta excomunió damunt el llibre de la Torà i en presència de tota la comunitat, el dissabte corresponent a la pericope *Ele ha-devarim* de l'any 5065 [31 de juliol de 1305].

Anatema de Barcelona, doc. 1
Salomó ben Adret i trenta-set signants més (Traducció d'Eduard Felu)

Anatema de Barcelona de 1305

[Es injurioso preferir el estudio de las ciencias al estudio de la Torá.]
Ay de quienes cometen ultraje contra la Torá y quieren alejarse de ella! se despojan de la Corona, se quitan la tiara y a griegos y árabes quemam a veces incenso.

[Se han dejado seducir por la moral del plaer,]
Como Zimri ante la comunidad cometen muy grande obscenidad, introduciendo la madianita entre el pueblo israelita.

[La Torá es la hija mayor, que, con palabras alusivas a la historia del matrimonio de Jacob, hay que tonar con preferencia.]
Han juzgado a la hija mayor com vil sentencia y a la pequeña han dado preferencia.

[Se han convertido en extraños a la propia tradición religiosa,]
Impenitentes, se comportan como extraneros y como sátiros por las calles van danzando; de lo que han hecho, están tan satisfechos que a toda prisa corren a sus hijos a enseñarlo.

[Hay que impedir que aparten la Torá del lugar que le corresponde,]
Viendo, pues, el trampo del pajarero preparado en el suelo, y que dentro de poco la paloma deberá hacer el nido cerca del barranco, en un rincón salvaje.

[La situación ha llegado demasiado lejos y por eso han decidido actuar,]
hemos dicho, temblando: La erupción ha llegado demasiado lejos. Y hemos hecho un pacto con Dios y con la Torá, Su gran don que nuestros padres recibieron en el Sinai, con la intención de impedir que quienes de ella se han alejado participen en nuestros asuntos y crezcan cardos y espinas en nuestros castillos. Somos sirvientes del Señor, fue El quien nos creó y no nosotros.

Por lo tanto, decretamos, y aceptamos para nosotros, para nuestros hijos y para quienes se han unido a nosotros, que nadie de nuestra comunidad, a partir de hoy y durante cincuenta años, ose estudiar, bajo pena de excomunió, los libros que los griegos han escrito sobre física y metafísica, bien en su lengua, bien traducidos a otras lenguas, antes de llegar a los veinticinco años; prohibimos también que nadie de nuestra comunidad enseñe estas ciencias a otros miembros antes de que cumplan los veinticinco años, a fin de que dichas ciencias no los arrastren tras ellas ni los desvien ante la ley de Israel, que las excede a todas.

¿Por qué no les aterroriza juzgar entre una ciencia humana —que se basa en similitudes, demostraciones y conceptos— y la ciencia del Altísimo, puesto que entre El y nosotros no hay proporción ni semejanza? ¿Acaso puede el hombre, que habita en casas de barro, juzgar al Dios que lo creó, diciéndose a sí mismo, "Dios nos libere!", lo que puede hacer y lo que no puede hacer? Eso conduciría, en realidad, a toda una descreencia, contra la cual hay que proteger con firmeza a quienes estudian la Torá.

Con todo, excluimos de nuestro decreto la ciencia de la medicina, pese a pertenecer a la física, puesto que la Torá permite al médico curar.

Hemos acordado esta excomunió sobre el libro de la Torá y en presencia de toda la comunidad, el sábado correspondiente a la pericope *Ele ha-devarim* del año 5065 [31 de julio de 1305].

Anatema de Barcelona, doc. 1
Salomón ben Adret y treinta y siete firmantes más

Resposta de

Jedaia ha-Peniní

La ***Lletra apològica*** és una extensa carta en la qual rabí Jedaia ha-Peniní rebut d'una manera sistemàtica les disposicions de l'anatema proclamat per Salomó ben Adret. Rabí Jedaia es queixa de les decisions imposades pels rabins barcelonins i, decidit a plantar cara a favor de la llibertat de pensament i d'opinió, escriu a l'insigne rabí de Barcelona expressant el malestar causat per les declaracions incloses en els textos de l'anatema contra la Provença i els seus savis jueus.

Aquesta resposta contundent de rabí Jedaia constitueix una veritable declaració dels principis que compartien tots aquells que, com ell, no veien en els estudis filosòfics i científics un perill per als fonaments del judaisme, sinó un complement necessari i beneficiós que el completava i l'enriquia.

Lletra apològica, 1305

Vós, de ment tan brillant i de pensaments purs, què heu fet calluminant-nos tots així, condemnant per escrit el país sencer i fent-ho arribar a més a més als que són lluny i no han vist res i que de nosaltres només havien sentit a dir les excel·lències de les generacions d'aquest país en l'estudi de la Torà i de les ciències, així com en el temor a Déu, tal com també vosaltres com a veïns i bons coneixedors nostres ja sabíeu.

[...]

El que veritablement ens amoïna i tots nosaltres trobem esferèdior és que hàgiu enviat el vostre escrit a les regions de Sefarad. Llegint-lo veïem que se'ns titlla de menyspreables i de burletes davant els nostres germans dels quatre punts de la Terra; se'ns diu que cartes com aquestes han estat també enviades arreu d'Alemanya i de França, i que sobre aquesta terra s'ha sentenciat de votar pel seu extermini i d'eborrar el seu nom, ja que mentre totes aquelles opinions sobre nosaltres segeuixin en peu, el Señor no habita ni té el tron entre nosaltres. Què faran ara els savis d'arreu en sentir aquest blasme?, s'ho creuran juntar amb la primera i us faran cas en saber que prové dels vostres llavis perquè el vostre nom és reverenciat en llurs països, i ningú no replica ni la més insignificant de les vostres ordres en cap de llurs regions?, o bé s'alçaran tots irats com un sol home contra això de fer de la Provença un boc expiatori?

Jedaia ha-Peniní, *Lletra apològica* (fragments)
Traducció de l'hebreu de Manuel Forcano

Letra apològica, 1305

Vos, de mente tan brillante y de pensamientos puros, qué habéis hecho callumiándonos a todos así, condenando por escrito al país entero y comunicándolo, además, a quienes se encuentran lejos y no han visto nada y que de nosotros sólo habían oído alabar las excelencias de las generaciones de este país en el estudio de la Torá y de las ciencias, así como en el temor a Dios, tal como vosotros, como vecinos y buenos conocedores de nosotros, ya sabíais.

[...]

Lo que verdaderamente nos preocupa y todos nosotros pensamos que es aterrador es que hayáis enviado vuestro escrito a las regiones de Sefarad. Leyéndolo vemos que se nos tacha de despreciables y burlesones ante nuestros hermanos de los cuatro puntos de la Tierra; se nos dice que cartas como estas también han sido enviadas a toda Alemania y Francia, y que sobre esta tierra se ha sentenciado votar su exterminio y borrar su nombre, ya que mientras todas aquellas opiniones sobre nosotros sigan en pie, el Señor no habita ni tiene el trono entre nosotros. ¿Qué harán ahora los sabios del mundo entero al oír esta blasfemia?, ¿van a creérsela de buenas a primeras y os harán caso al saber que proviene de vuestros labios porque vuestro nombre es reverenciado en sus países, y nadie replica ni la más insignificante de vuestras órdenes en ninguna de sus regiones?, ¿o bien se alzarán todos furiosos como un solo hombre contra la intención de convertir la Provenza en chivo expiatorio?

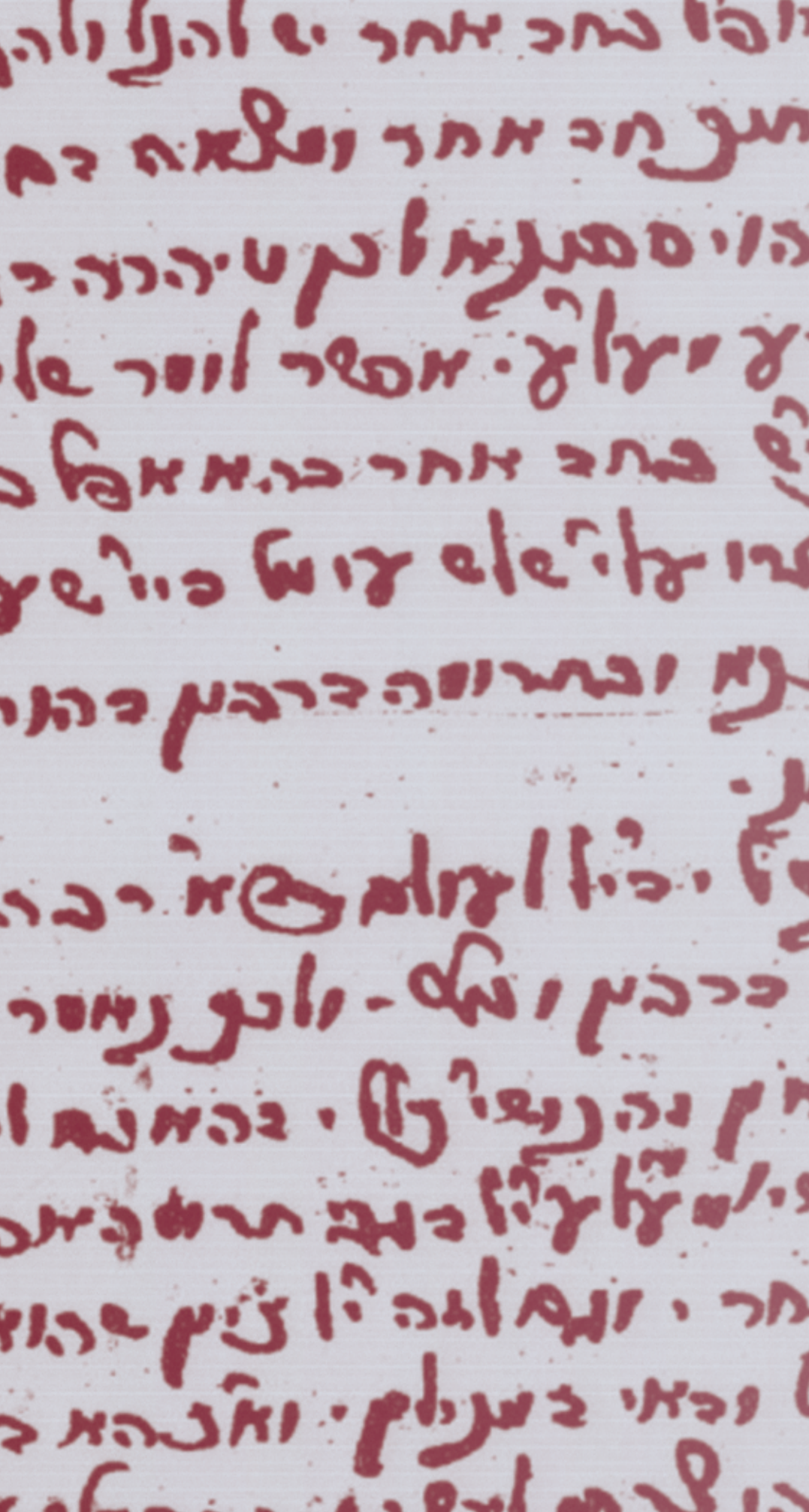
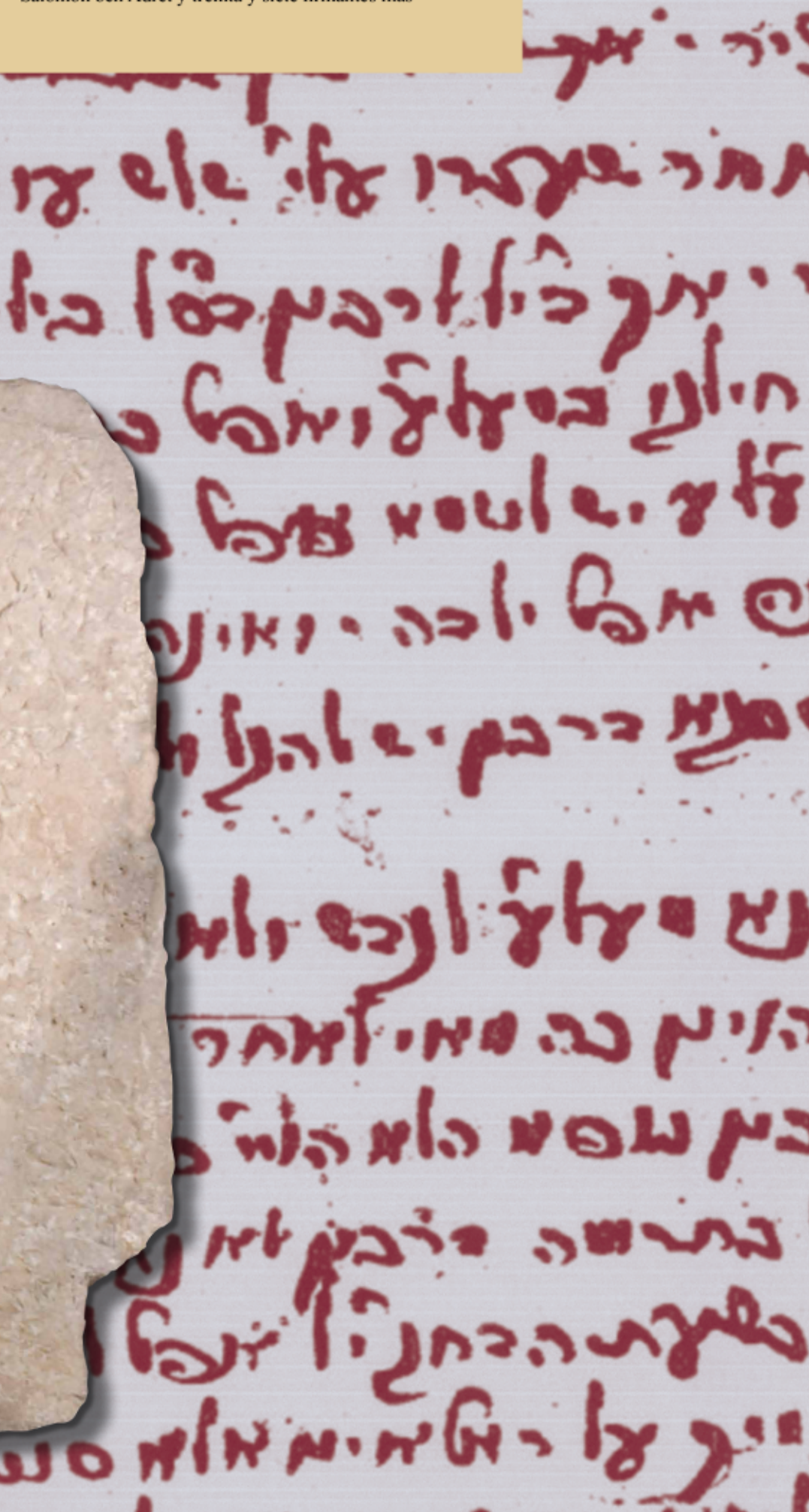
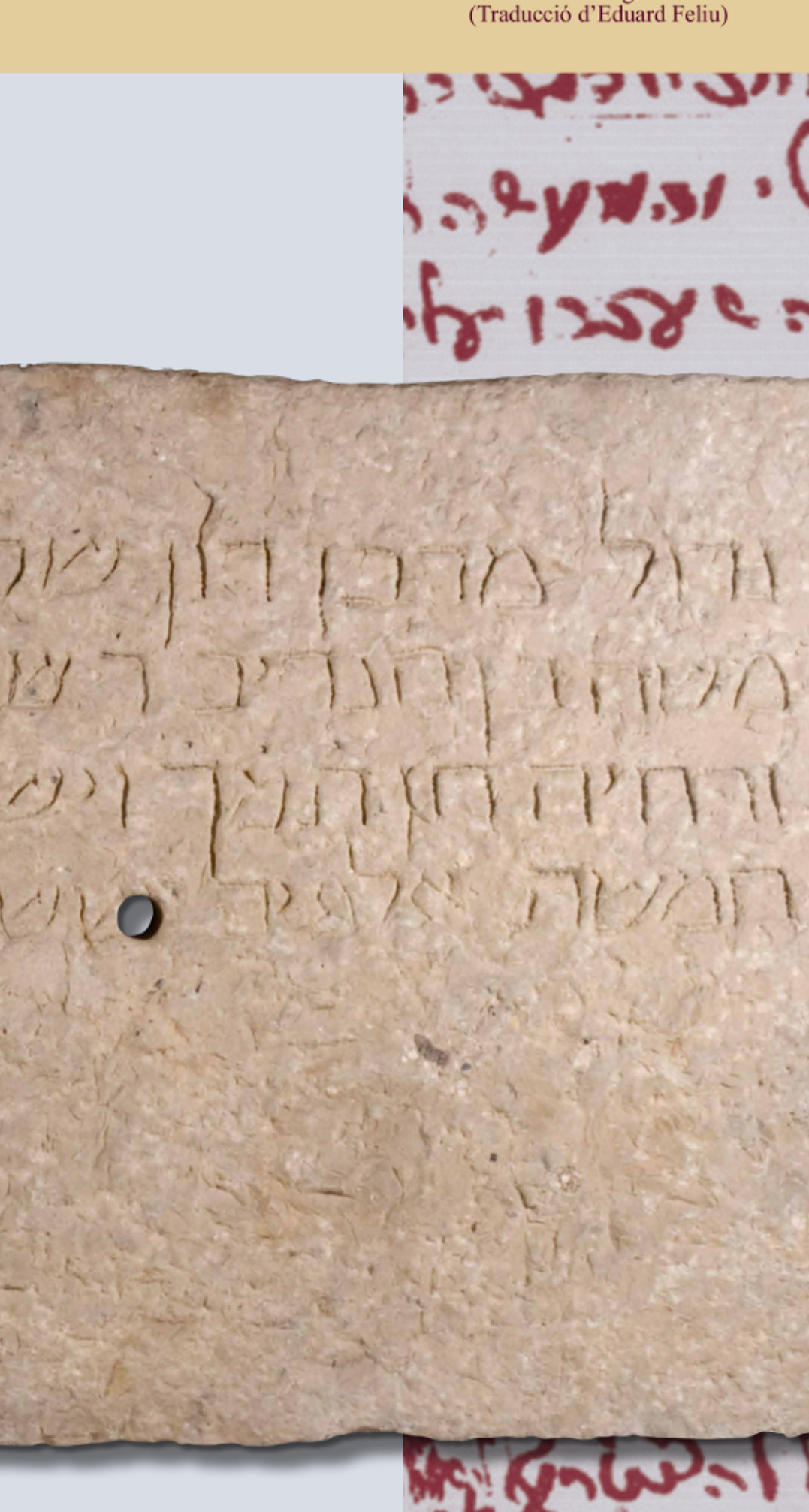
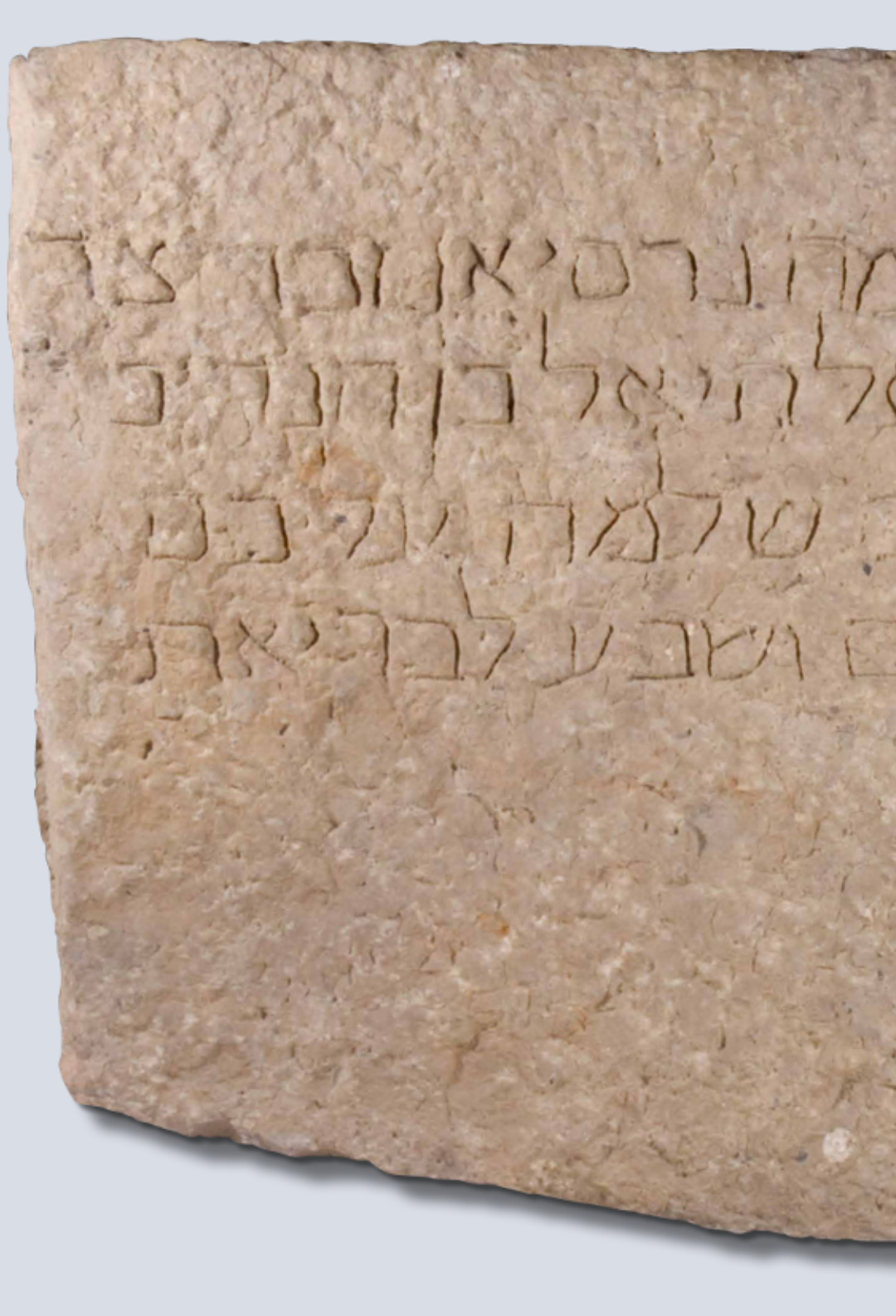
Yedaya ha-Peniní, *Lletra apològica* (fragmentos)

Làpida de Salomó Gracià, que va ser un dels signataris de l'*Anatema de Barcelona, circa 1307*
Necròpolis de Montjuïc, Museu d'Història de Barcelona

Més gran que un mestre fou Don Salomó Gracià, benèit siga el record del just, fill del nostre honorable mestre Rabi / Mossé, fill del noble Rabi Saltell, fill del noble Rabi Isaac, fill del noble Rabi Zerahia Hen, siga la glòria al seu lloc de repòs. Es va assegurar Salomó en el seu setial l'any / 5067 de la creació del món.

Làpida de Salomó Gracià, que fue uno de los firmantes del *Anatema de Barcelona, circa 1307*
Necròpolis de Montjuïc, Museu d'Història de Barcelona

Más grande que un maestro fue Don Salomó Gracià, bendito sea el recuerdo del justo, hijo de nuestro honorable maestro Rabino / Mossé, hijo del noble Rabino Saltell, hijo del noble Rabino Isaac, hijo del noble Rabino Zerahia Hen, sea la gloria en su lugar de reposo. Se sentó Salomó en su sitial en el año / 5067 de la creación del mundo.

Manuscrit de la Lletra apològica Bodleian Library, Oxford

Manuscrito de la Letra apològica Bodleian Library, Oxford